

Rough Going. Puhe Turun yliopiston yhteiskunta- tieteellisen tiedekunnan 25-vuotisjuhlassa

HANNU NURMI

Jotkut meistä ovat tulleet pitkän matkan ollakseen täällä tänään. Olisi toivottavaa, että voisin sanoa samaa tiedekunnastakin. Ja voinhan minä. Itse asiassa kun otetaan huomioon ne ulkoiset ja sisäiset paineet, vaikutteet, odotukset ja innoitukset, joita tiedekuntaan on kuluneiden 25:n vuoden aikana kohdistunut, on suorastaan hämmästyttävää, että edes tieteenalat ovat pysyneet suunnilleen samanimisiä. Pyrkimättä varsinaiseen intellektuaalihistorialliseen esitykseen, esitän seuraavassa omia subjektiivisia muistojani eräistä vaiheista tiedekunnan historiassa. Illan kuluessa meille on jo tarjoutunut ja tarjoutuu tilaisuus tutustua muihin tulkintoihin näistä vaiheista näyttämötaiteen keinojen kautta.

Omakohtaista kokemusmaailmani kuluneiden 25:n vuoden aikana hallitsevat eräät keskeiset teokset, tapahtumat ja hankkeet, jotka jolleivät nyt aivan järjestyneet maailmaa, niin ainakin saivat aikaan koko lailla hämminkiä tiedekunnan ja yleensäkin yhteiskuntatieteiden piirissä.

Tiedekunnan perustamisen vaiheilla Frankfurttin koulukunnaksi sittemmin kutsuttu tieteenfilosofian perinne tuli tunnetuksi myös Suomessa. Jürgen Habermasin *Erkenntnis und Interesse* -teos ilmestyi 1960-luvun lopulla, ja niillekin, jotka eivät sen sivuja tulleet koskaan lehtilleeksi, tehtiin selväksi, että tieteellistä toimintaa — kuten muutakin työtä — hallitsevat erilaiset intressit. Habermasin sanoma tulkittiin yhteiskuntatieteilijäin piirissä, sanoisinko, parhain päin. Aiemmin oli nimittäin ollut tapana arvioida tieteenalojen kehity-

tyneisyyttä sillä, miten paljon ja miten kattavia teorioita oli onnistuttu keksimään. Tässä mittauksessa meidän tietemme eivät tunnetusti oikein pärjänneet. Nyt kun meille kerrottiin, ettei mainittu arviointiperuste ollutkaan oikea, oli pelkästään inhimillistä, että jäimme kuuntelemaan tarkkaavaisesti. Jotkut hyvinkin pitkäksi aikaa. Habermasin teksti oli raskassoutuista. Sen penetroitumista Turussa edisti ansiokkaasti Hämeenportin tieteenfilosofinen koulu, joka kirjallisia jälkiä suuremmin jättämättä väsymättä kansanomaisti Frankfurttin filosofien viestiä.

1970-luvun alussa ehkä keskustelluin suomalaisen yhteiskuntatieteellinen teos oli Yrjö Ahmavaaran *Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia*, jota yksi alamme kestoauktoreiteeteista, Antti Eskola, ehti mainostaa hienoksi teokseksi jo ennen kirjan ilmestymistä. Kirja oli alaotsikoitu *Positivismin kritiikki*, mikä luonnollisesti ilahdutti kaikkia Habermasinsa lukeneita. Oli mitä ilmeisimmin luvassa teos, joka konstruktivisessa mielessä auttaisi yhteiskuntatieteilijän tutkimusponnistuksia. Luopuminen positivismita oli monille merkinnyt ilosanomaa siitä, ettei meidän tarvintuetä matemaatikasta, logiikasta tai tilastotieteestä oikeastaan mitään, koska ne olivat positivistien murheita. Pettymys oli melkoinen, kun osoittautuikin, että positivismin kritiikkikin pukeutui varsin formaaliin asuun. Uskoisin, että Ahmavaaran teoksen pysyvämpi merkitys oli malliajattelun juurruttamisessa yhteiskuntatieteisiin. Toki mallikäsitettä oli aiemminkin viljelty, mutta ky-

berneettiset kaavat ja kuviot antoivat tavallaan uuden roolin ja sisällön tälle nyttemmin korvaamattomalle käsitteelle.

Tiedekunnan alkuvuosien keskustelulle oli luonteenomaista sangen metatieteellinen näkökulma: ei oltu niinkään kiinnostuneita tutkimustulosten saavuttamisesta kuin siitä, miten yhteiskuntatieteet periaatteessa suhtautuivat yhteiskuntaan, sekä siitä, minkälaiset piirit saattaisivat käyttää tuloksia ja mihin tarkoituksiin, jos joku sattuisi tuloksia saavuttamaan. En tiedä, jättikö joku todella tekemättä jonkun työn näiden epäilyjen vuoksi, mutta varmaan jo pelkkä keskustelu siitä, mitä kaikkea haittaa mahdollisesti saavutettavilla tuloksilla voisi olla, otti sen verran aikaa, että itse tutkimusakti viivästy, ellei kokonaan unohnut.

1970-luvulle ajoittuu kaksi sangen merkittävää tapahtumaa tiedekunnan historiassa: Turun Yliopiston valtiollistuminen ja tutkinnonuudistus. Molempien vaikutukset tuntuvat vielä tänä päivänä. Edellinen oli väistämätön ja uskoakseni suurelta osin hyödyllinen tiedekuntamme kehityksen kannalta, jälkimmäinen luullakseni ei. Tiedän, että molemmat väitteeni ovat sangen kiistanalaisia. Valtiollistamisella oli toki silläkin haittapuolensa, joihin ainakin kuuluu nykyinen laitosjakomme, joka periytyy tuolta ajalta ja jonka muuttaminen ei sen koommin ole ottanut onnistuakseen.

Tutkinnonuudistuksen suurin haitta oli se suunnaton työmäärä, joka kului erityisesti nuoremmalta opettajakunnalta ja kokonaisilta opiskelijavuosi-luokilta loputtomissa suunnittelukokouksissa ja työryhmissä. Sen suurin etu oli konkreettinen kokemus siitä, että perinpohjinkaan suunniteltu ei ole läheskään puoliksi tehty. Itse asiassa se ei ole edes aloitettu. Kokemukset vakavoittivat kaikki, joilla oli ns. rationaalinen yhteiskunnan ohjaus mielessään. Implementaatiotutkimukselle syntyi sosiaalinen tilaus, jonka toimitus on vieläkin kesken.

1970-luvun alkupuoli oli Vietnamin sodan, opiskelija-radikalismien, poliittisen vasemmistolaisuuden ja hippie-liikkeen aikaa. »*Times They Are A-Changin'*», runoili Bob Dylan, ja niin todella oli asian laita. Nämä ilmiöt heijastuivat meillekin, tosin kuten tavallista, hieman miedontuneina ja suomalaisina versioina. Ehkä sittemmin konsensuskseen kutsutusta ajattelukaavasta johtuu, että meillä erilaisilla kiintiöinneillä on aina ollut vankka sijansa. Siten radikalismikin kiintiöitiin ainakin tutkintovaatimuksissa. Tähän aikaan liittyi mielessäni kiinteästi kunnioitetun opettajani Jaako Nousiainen kyllästyneen aforistinen toteamus

erään kiihkeän periaate- ja henkilökysymyksiä koskeneen väittelyn päätteeksi: »Mitään ei tule ottaa *at its face value*». Tuskin kukaan meistä tuoloin vielä tiesi, miten oikeassa lopulta Jaako Nousiainen olikaan. Näin voidaan sanoa siitä huolimatta, että jokunen vuosi kyseisen väittelyn jälkeen presidentti Kekkonen laati kuvateoksen, jonka nimeksi hän ilmeisesti Machiavellin innoittamana antoi: *Niin on, jos siltä näyttää*. Tästä nähdään, että politiikan tutkimus ja politiikan tekeminen ovat kaksi tyyten eri asiaa.

1970-luku oli myös sosiologian dominanssin aikaa yhteiskuntatieteissä. Sosiologiset ajatusmallit ja erityisesti tutkimustekniikat omaksuttiin muutta mutkitta ainakin politiikan tutkimuksen ja sosiaalipolitiikan piirissä. Ehkä jäljestäpäin katsoen huikkein sosiologinen tutkimusohjelma oli kehittämään tutkimustekniikoita, jotka mahdollistaisivat kausaaliset — siis syy-seuraus -suhteita koskevat — päättyt ei-kokeellisen aineiston pohjalta, eli periaatteessa jälkikäteen.

Vuosikymmenen lopulla sosiologien mielenkiinto alkoi siirtyä historiantutkimukseen. Yhteiskunnallisten tutkimuskohteiden sisällyksellisyys ja historiallisuus sai monet luopumaan kvantitatiivisesta, tilastotekniikkoihin pohjautuvasta tutkimusmetodologiasta. Jälkimmäinen oli sitä paitsi saavuttanut jo sen verran sofistikoituneen formaalisen tason, että monet sosiologit kokivat sen luontaantöyvävä. Vuonna 1978 ilmestynyt Quentin Skinnerin kaksiosainen teos *Foundations of Modern Political Thought* jäi silti alkuun lähes huomaamatta mutta on nyttemmin virittänyt aidon kiinnostuksen historiallisen ja erityisesti aatehistoriallisen tutkimuksen ongelmiin.

Filosofialla oli silläkin keskeinen roolinsa yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa 1970-luvulla. Erityisesti sosiaalisen oikeudenmukaisuuden teorioita luettiin, opetettiin ja kritikoitiin. Rawlsin ja Nozickin teorit piti ainakin auttavasti tuntea itse kunkin. Ehkä pohjoismaisen hyvinvointivaltioajattelun tiliin voidaan lukea se, että näistä kahdesta vain Rawlsin teos sittemmin suomennettiin. Nozickin anarkismin vakavasti ottava teos sen sijaan jäi kääntämättä.

Yhteiskunta alkoi toivoa — jopa vaatia — konstruktivisempaa panosta tieteelliseltä yhteisöltä, yhteiskuntatieteet mukaan lukien. Vaikkei vielä ollutkaan puhe suoranaisesti tuloksen tekemisestä — senkin aika oli sittemmin tuleva — alkoivat erilaiset ennusteet kovasti kiinnostaa tiedotusvälineitä, talouselämää ja politiikan *establishmentia*. Alettiin kysyä, mitä seurauksia erilaisista politiik-

kavaihtoehdoista saattaisi olla. Suurta joustavuutta osoittaen yhteiskuntatiede vastasi kysyntään. Eri-laisia ennusteita tehtiin ja puolusteltiin, poliittisten linjavalintojen kannattajiksi sitouduttiin, poliittisia toimenpidesuosituksiakin esitettiin. Alkoi yhteiskuntatieteiden avautumisen ja mediaorien-toituneisuuden aika, jonka selvimmät merkit nähtiin valtio-opissa. Yhteiskuntapolitiikan, julkisuuden, talouselämän ja tutkimuksen välinen suhde oli tietysti kiinteä myös sosiologiassa, sosiaalipoliitikassa ja taloustieteessä. Nöyrän totuudenetsinän ihanne poistui yhteiskuntatieteistä, jos oli sinne koskaan saapunutkaan. Parhaimmillaan kyse oli aidon, tieteelliseen tutkimukseen perustuvan asiantuntemuksen saattamisesta yhteisen edun palvelukseen. Pahimmillaan kyse oli kaikesta muusta. Kun 1970-luvun alussa vielä oli oikeutettua moitita yhteiskuntatieteilijöitä sulkeutumisesta norsunluutorniin, näin ei enää totisesti voinut sanoa 1980-luvulla. Julkisuuden haaste oli otettu vastaan. Samalla nousi esiin pulma, josta edellä mainittu Antti Eskola muistaakseni oli varoittanut jo parikymmentä vuotta aikaisemmin: jos yhteiskuntatieteilijä esittää tieteen sanana jotakin, joka on ristiriidassa intuitiivisen arkiajattelun kanssa, häntä pidetään hölmönä haihattelijana, jonka jalat ovat tukevasti ilmassa. Jos hänen sanomansa taas on sopusoinnussa arkiajattelun kanssa, häntä pidetään itsestäänselvyyksiä latelevana saivartelijana. Tämä paradoksi ei kuitenkaan meitä juuri pelottanut.

Mitä julkisuuden haasteen vastaanottamisesta sitten seurasi yhteiskuntatieteille? Itseohjautuvuuden vähenemistä nyt ainakin. Tieteenaloja, joilla on vankat teoreettiset perusteet, on ulkopuolisella kysynnällä vaikeampi ohjata kuin sellaisia aloja, jotka ovat korkeintaan esiparadigmaattisessa kehitysvaiheessa. Kun jonkinlainen teoreettinen peruskehys yleensä lyö kiinni ajatuksen edistymisestä tai ainakin sen yleisestä suunnasta, on luonnollista, että teoreettisesti edistyneet tieteenalat pyrkivät — ulkoisista tilauksista huolimatta tai niiden puitteissa — vaalimaan mahdollisuuksiaan edistyä. Tieteensisäinen ohjaus siis on ainakin olemassa. Sen sijaan edistyskriteerien puuttuminen voi tehdä tieteenalasta, ei suinkaan ajopuun, vaan uppotukin sosiaalisten tilausten virrassa.

1980-luvun merkittäviä yhteiskuntatieteellisiä tuloksia olivat Kahnemanin ja Tverskyn päätöksentekoa koskevat sinänsä hyvin hämmentävät havainnot. Riskin ja epävarmuuden vallitessa tapahtuva yksilöllinen valintakäyttäytyminen näytti näiden havaintojen mukaan tapahtuvan tiettyjä

säännönmukaisuuksia noudattaen ja kuitenkin klassillisesta rationaalisuuskäsityksestä poiketen. Kahnemanin ja Tverskyn työt virittivät laajan ja vieläkin käynnissä olevan keskustelun yhteiskuntatieteiden perusteista. Näiden kokeiden myötä heräsi yhteiskuntatieteissä 1980-luvun loppupuolella uusi kiinnostus kokeellisen menetelmän käyttöön. Kokeitahan on aina tehty psykologian ja sosiaalipsykologian piirissä, mutta nyt niiden soveltamisala laajentui taloustieteen ja jopa politiikan tutkimuksen piiriin.

1980-luvulle kuuluu myös strategista käyttäytymistä korostavan näkemyksen, sanoisinko, lopullinen läpimurto yhteiskuntatieteesiin. Selvimmin tämä näkyy peliteoreettisten artikkeleiden lähes räjähdysmäisenä kasvuna erityisesti taloustieteellisissä mutta yleisemminkin yhteiskuntatieteellisissä aikakauslehdissä.

Jos 1970-luku oli sosiologian dominanssin aikaa, nousi taloustiede yhteiskuntatieteiden käsitteelliseen johtoon 1980-luvulla. Näin voidaan tietysti sanoa vain vahvasti yleistäen ja yksinkertaistaen. Kriittinen kuulija voisi esim. viitata Anthony Giddensiin, joka meillä sai jostain syystä osakseen varsin suurta huomiota ja jonka kirjoista taloustieteellinen käsitteistö lähes kokonaan puuttuu. Joka tapauksessa pidän tieteenalojemme kehityksen kannalta onnellisena, että taloustiede — erityisesti mikroteoria — astui esiin, sillä tällä alalla, jos missään, tieteellisen edistyksen kriteerit ovat julkilausuttavissa. Tiedän teoreettisia kiistoja käytävän myös taloustieteen piirissä, mutta jälleen karkeasti sanottuna neoklassisen paradigman asema on vahva. Ulkoisten paineiden kasvassa dominoivan tieteenalan paradigma saattaa auttaa yhteiskuntatieteen ajopuuta pysymään jonkinlaisessa suunnassa.

Eri asia sitten on, kasvavatko ulkoiset paineet. Jos ajattelemme tiedekunnan vuosijuhlien ulkoisia puitteita, niin niistä ehkä voisi päätellä paineiden olevan vähenemässä. 10-vuotisjuhlia vietimme Turun linnan valtiollisessa miljöössä Suomen Pankin silloinen pääjohtaja kunniavieraanamme. 20-vuotisjuhlat taas koostuivat omin väin järjestetystä seminaarista. Iltatilaisuuden isäntänä oli valtiovallan ministeritasoinen edustaja. Juhlat pidettiin paikallisessa liikemiesten suosimassa hotelliravintolassa. 25-vuotisjuhlia vietämme määrin omalla kustannuksellamme, jota vapaaehtoistyö on merkittävästi keventänyt. Onko tässä kenties nähtävissä jotakin syvempää symboliikkaa, jää nähtäväksi.

Tieteellisen työn muotojen ohella myös julkaisujen tulosten määrä on muuttunut merkittävästi kuluneiden 25 vuoden aikana. Vuosikirjojen mukaan tiedekunnan henkilökunnan vuosittainen julkaisutoiminta nimikkeiden määrällä mitattuna yli kaksinkertaistui ensimmäisenä 10-vuotiskautena. Toisena 10-vuotiskautena julkaisujen vuosittainen määrä tiedekunnassa lisääntyi 100:sta 258:aan. Luonnollisesti henkilökuntakin on kasvanut. Jos suhteutamme julkaisumäärät opetus- ja tutkimushenkilökunnan lukumäärään, on äsken mainittu tendenssi silti nähtävissä: tiedekunnan toiminnan alkaessa opetus- ja tutkimushenkilökunta julkaisi keskimäärin 1,3 julkaisua vuodessa, ensimmäisen 10-vuotiskauden jälkeen vastaava henkilöstö tuotti keskimäärin 2,2 julkaisua vuodessa, ja 20:n toimintavuoden jälkeen jo 5,3 julkaisua vuodessa. Viimeksi mainittu lukuvuosi 1987—88 lienee kuitenkin ollut poikkeuksellinen, sillä luettelo kalenterivuonna 1990 ilmestyneistä julkaisuista antaa keskimääräiseksi julkaisumääräksi vain 3,2 per opettaja/tutkija. Nimikkeittäinen tarkastelu on luonnollisesti karkea, mutta ehkä kuitenkin suuntaa antava. Kuvaa täydentää havainto, jonka mukaan yhä suurempi osa vuosikirjaan ilmoitetuista töistä on varsinaisilla tieteellisillä foorumeilla julkaistuja. Silti keskimäärin katsoen jäämme kauas jälkeen 1600-luvun historian ja politiikan professorin Michael Olai Wexioniuksen tuotantomääristä: hänen tuotannossaan nimikkeitä oli satamäärin. Tosin välittömästi häntä seuranneet professorit olivat merkittävästi pidättyväisempiä julkaisutoiminnassaan. Useat heistä eivät tietävästi julkaisseet mitään toimikautenaan.

Juhlapuhe pitää tietysti päättää katsauksella tulevaisuuden näkymiin. Elämme yhteiskuntatieteen kannalta hyvin mielenkiintoista ja samalla inhimillisesti traagista aikaa. Olemme olleet todistamassa Neuvostoliiton johtoon rakentuvan imperiumin luhistumista. Mitä lopulta syntyy entisen

imperiumin tilalle? Onko olemassa jokin »luonnollinen» kohta, johon hajoamisprosessi pysähtyy? Läntisessä Euroopassa on ollut kotvan käynnissä ensi katsannossa käänteinen prosessi, jonka senkin luonne ja kehityspiirteet ovat vasta kehkeyty-mässä. Verrattuna tiedekunnan aiempiin vaiheisiin edessämme on todella hyvin haasteellinen tutkimuskenttä, jota luonnehtivat hyvin monenlaisten ristiriitaistenkin tapahtumakulkujen yhteenlankeaminen, uusien instituutioiden ja rakenteiden synty vanhojen rinnalle, poliittisten ja taloudellisten järjestelmien hajoaminen ja yhdentyminen, kvantitatiiviset ja kvalitatiiviset muutokset, konfliktit ja uusien lojaliteettien nousu vanhojen edelle. Suh-taudun suurella epäilyksellä kykyymme ennustaa, miltä tulevaisuuden maailma näyttää edes yhteis-kunnallisilta pääpiirteiltään. Käynnissä olevat muutokset tarjoavat toisaalta poikkeuksellisen mahdollisuuden syventää ymmärrystämme yhteis-kunnallisten voimien, instituutioiden ja prosessi-en luonteesta. Käyttäkäämme näitä mahdollisuuksia hyväksemme. Mottomme voisi olla vaikkapa Thomas Hobbesin *Leviathan* -teoksessa esittämä käsitys: »The skill in making and maintaining Commonwealths, consisteth in certain rules, as doth Arithmetique and Geometry, not (as Tennis-play) on Practice only.» (Valtakuntien luomisen ja ylläpitämisen taito muodostuu tietyistä säännöistä siten kuin aritmetiikassa ja geometriassakin, ei pelkästä harjoittelusta kuten tenniksen peluussa.) En tarkoita, että yhteiskuntatieteistä pitäisi tulla insinööritiedettä, mutta toisaalta tarvitaan tietoa, joka mahdollistaa instituutioiden luomisen ja säilyvyyden. Rehellisempää ja relevantimpaa kuin pyrkiä ennustamaan, mitä tulee tapahtumaan, on pyrkiä selvittämään, minkälaisilla järjestelyillä ja instituutioilla on elonjäämismahdollisuuksia ja minkälaisissa olosuhteissa ne voivat kukoistaa. Instituutioiden tutkimukselle on tiedekuntamme piirissä myös perinteitä. Niistä on hyvä lähteä.